ΠΑΝΑΓΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ*

ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΦΟΒΟΥ. *ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΣΤΥΝΟΜΕΥΣΗ ΣΤΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΒΟΛΗ*

Το άρθρο υπογραμμίζει τη σημερινή ανάγκη να μελετηθεί το φαινόμενο του πολέμου από κοινού με την ειρηνική ζωή. Περιγράφει μορφές διασύνδεσης των τρόπων με τους οποίους διεξάγονται οι σύγχρονοι πόλεμοι και των τρόπων που οργανώνονται οι ειρηνικές κοινωνικές σχέσεις στον δυτικό κόσμο και ιδιαίτερα στις ΗΠΑ. Το άρθρο υποστηρίζει ότι η 11η Σεπτεμβρίου 2001 μεταβάλλει την πρόσληψη του πολέμου: η κυριαρχία του συναισθήματος φόβου μετατρέπεται σε κεντρικό πολιτικό χαρακτηριστικό του αμερικανικού τρόπου ζωής εμπεδώνοντας την ενοποιητική διάσταση μιας «ιδεολογίας του πολέμου». Η νέα αυτή ιδεολογία ενσωματώνει τους πολίτες στο πρωτείο της κρατικής εξουσίας, επιτρέπει την ανάδυση νέων μορφών συντηρητισμού και δημιουργεί νέους συμβολικούς και υλικούς δεσμούς που αποκαλούνται «στρατηγική συνθήκη». Υπό το φως αυτών των εξελίξεων, το άρθρο διακρίνει τους πολέμους (και την ειρήνη) της προηγούμενης δεκαετίας που κινούνται περισσότερο γύρω από τον άξονα του ελέγχου, της επιτήρησης και του αγοραίου πλουραλισμού.

1. ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΛΕΜΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

Το αναρχικό κίνημα και, ιδιαίτερα, η συγκρουσιακή του συνιστώσα που κυριαρχεί σε χώρες όπως η Ελλάδα, διαθέτει έναν αμείωτο πυρήνα ριζοσπαστισμού που καταφέρνει ακόμη και σήμερα να θίξει τα «καλώς» κείμενα του πολιτικού κομφορμισμού. Ξεκινώντας αφενός από τις ακλόνητες βεβαιότητες της ρουσωικής σταθεράς που μας θέλει άδολους μα διεφθαρμένους από τον πολιτισμό και, αφετέρου από το στερεότυπο της βαθιάς δομικής βίας της κρατι-

* Ο Παναγής Παναγιωτόπουλος είναι Λέκτορας Σύγχρονης Πολιτικής Θεωρίας στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ.

κής οργάνωσης,[1] η αναρχική σκέψη πετυχαίνει, παρά τους χονδροειδείς δυϊστικούς διαχωρισμούς που τη συνέχουν, να παράγει τις δικές της αντισυμβατικές αλήθειες. Από καιρό σε καιρό, η ελευθέρια αυτή σκέψη του αενάως νεοπροσύλητου στις τάξεις του πολιτικού αγώνα, θίγει προκαταλήψεις και στερεότυπα που κυκλοφορούν στον χώρο του πολιτικού ριζοσπαστισμού και της κοινωνικής χειραφέτησης. Η αποδέσμευση από τον πολιτικό πραγματισμό της κομμουνιστογενούς και σοσιαλδημοκρατικής Αριστεράς καθώς και η εγγενής ρητορική τραχύτητα του αναρχικού λόγου αλλά και η ιδεολογική κληρονομιά της εξεγερσιακής βίας, διαφορίζουν τη μελέτη του πολεμικού φαινομένου. Η αντισυμβατική ή ανάποδη αυτή σύλληψη εκφράζεται συνήθως ως συνθηματολογική κριτική της κριτικής της βίας.

Παρατηρώντας αφίσες διαφόρων αναρχικών ομάδων κατά τη διάρκεια του πρόσφατου πολέμου στο Ιράκ και αμέσως μετά τη λήξη του, μπορούσε κανείς να διαπιστώσει μια λεκτικά βίαιη και ταυτόχρονα ευρηματική άρνηση της ειρήνης. Η άρνηση αυτή μοιάζει με το αναγκαίο συμπλήρωμα της ούτως ή άλλως αναμενόμενης άρνησης του πολέμου.

Ενδεικτικά θα παραθέσουμε δύο από αυτά τα, εκ πρώτης όψεως, ακραία και προβοκατόρικα συνθήματα: «Αρνούμαστε την ειρήνη τους, όπως αρνούμαστε τον πόλεμό τους», «Πόλεμος στον πόλεμο, πόλεμος και στην ειρήνη».

Ποιο, όμως, το ενδιαφέρον αυτής της μειοψηφικής φωνής που δεν διστάζει να απομονωθεί από το μαζικό πλανητικό κίνημα της νέας ειρηνοφιλίας; Πρόκειται για μία ακόμη μορφή απολίτικου κυνισμού, για μια μηδενιστική λατρεία της βίας σαν και αυτή που, σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές, επανεισάγει το Κακό μέσα στη μηχανή της κοινωνικής συνεννόησης;[2] Ή μήπως η αναρχική αυτή διπλή άρνηση (του πολέμου και της φιλειρηνικής λογικής) έχει να μας προσφέρει κάτι παραπάνω;

Η πρώτη ανάγνωση των συνθημάτων αυτών μοιάζει απλή: η ειρήνη που επήλθε μετά τον πόλεμο είναι εξίσου αποκρουστική με την ίδια τη στρατιωτική δράση. Σήμερα που το Ιράκ εξακολουθεί να φλέγεται, κινδυνεύοντας να γίνει το σύγχρονο παράδειγμα του

1. Βλ. Σ. Δημητρίου, *Μορφές βίας*, Σαββάλας, Αθήνα 2003, και Πιερ Κλαστρ, *Η κοινωνία ενάντια στο κράτος*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.

2. Μπ.-Α. Λεβί, *Σκέψεις για τον πόλεμο. Το Κακό και το τέλος της Ιστορίας*, Scripta, Αθήνα 2003.

αντάρτικου πολέμου ενάντια στην πιο κυνική κατοχή ενός κράτους από ξένες στρατιωτικές δυνάμεις,[3] καθίσταται σαφές ότι οι μορφές εξουσίας και ζωής που αναπτύσσονται επιτόπου είναι εξίσου βάναυσες με την ίδια την πολεμική εκστρατεία που εξαπολύθηκε πριν από τρία χρόνια. Μα ακόμη και αν είχε επικρατήσει εκεί μία μορφή ευταξίας, αν δηλαδή είχε επιτύχει ο στρατηγικός σχεδιασμός Ράμσφελντ[4] και είχαν ειρηνεύσει οι τοπικοί πληθυσμοί αντί να αναπτύξουν καινοφανείς αντιστασιακές ταυτότητες, η αποκωδικοποίηση των συνθημάτων θα οδηγούσε στην ίδια πάλι ερμηνευτική τάξη. Η επιβεβλημένη ειρήνη, η ησυχία που καταστρώνεται ως στρατηγικό σχέδιο και, στη συνέχεια, επιβάλλεται, είναι εξίσου καταπιεστική με τον πόλεμο.

Αν ανέβουμε ένα ακόμη θεωρητικό σκαλοπάτι σε αυτή την κλίμακα της αφαίρεσης, θα αναγνωρίσουμε στην αναρχική συνθηματολογία μία πρόταση μεγαλύτερου βεληνεκούς. Η δευτέρου βαθμού αποκωδικοποίηση, αυτή που αξιοποιεί την πρώτη και συνεργεί μαζί της, θα απέδιδε στη συνθηματολογία αυτή μακροσκοπική και αναλυτική αξία. Κάθε ειρήνη είναι αποτέλεσμα του πολέμου, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε.[5] Του προηγούμενου πολέμου. Και, συνεπώς, το σύνολο των ιστορικών μορφών ειρήνης είναι αποτελέσματα προηγουμένων ένοπλων αναμετρήσεων. Τοποθέτηση που σημειωτέον έρχεται να σχετικοποιήσει τη διαδεδομένη αντίληψη που θέλει κάθε πόλεμο να αντιστοιχεί σε ένα συγκεκριμένο στάδιο κοινωνικής και τεχνολογικής εξέλιξης από το οποίο ξεπηδά.[6] Ότι, δηλαδή, κάθε μορφή κοινωνικής οργάνωσης παράγει, για το μέλλον της, τον πόλεμο που της αντιστοιχεί. Η βιομηχανική και μαζική κοινωνία π.χ. που ωριμάζει στον δυτικό Μεσοπόλεμο παράγει,

3. Τζων Μπέλλαμυ Φόστερ - Ρόμπερτ ΜακΤσέζνυ - Χάρρυ Μάγκτοφ, «Ιράκ: ένα δεύτερο Βιετνάμ», στο Β. Χωραφάς- Λ. Ριζάς, *Ιράκ: ένα δεύτερο Βιετνάμ*, The monthly review imprint, Αθήνα 2005.

4. Στο ίδιο.

5. Στην πολιτική θεωρία το συνεχές πολέμου και ειρήνης έχει υιοθετηθεί και αξιοποιηθεί από ποικίλες παραδόσεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον Κλαούζεβιτς (Φ. Κ. Κλαούζεβιτς, *Περί Πολέμου*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1989), τον Φουκώ (σε πολλά έργα του θα βρει κανείς σχετικούς προβληματισμούς, βλ. μεταξύ άλλων, *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, Ψυχογιός, Αθήνα 2002) μα και τον Βιρίλιο πιο πρόσφατα (*Καθαρός πόλεμος*, Νησίδες, Σκόπελος 1997).

6. Βλ. Μ. Χάουαρντ, *Ο ρόλος του πολέμου στη νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία*, Ποιότητα, Αθήνα 2000, και John Keegan, *Η ιστορία του πολέμου*, Νέα Σύνορα-Λιβάνης, Αθήνα 1997.

σύμφωνα με αυτή την εξελικτική θεώρηση, τη μορφή του ολοκληρωτικού πολέμου.

Προτού αναπτύξουμε τις κοινωνιολογικές συνέπειες μίας τέτοιας υπόθεσης («κάθε ειρήνη προσδιορίζεται από τον προηγούμενό της πόλεμο»), απαραίτητη είναι η διατύπωση ορισμένων βασικών περιορισμών, δίχως τους οποίους η ανάλυση θα απορροφηθεί από τη βραχεία δυναμική του αποφθέγματος και της συνθηματολογίας.

Πρώτον, η γενική ιδέα ότι κάθε ειρήνη, κάθε κοινωνική συνθήκη και μορφή οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων επηρεάζεται από τον προηγούμενο πόλεμο, αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα από τον 20ό αιώνα και μετά. Η ιδέα ότι η μορφή του πολέμου επηρεάζει σε κάποιο βαθμό τις σχέσεις εξουσίας της ειρηνευμένης κοινωνίας που τον διαδέχεται, μοιάζει να έχει ευρετική αξία από τη στιγμή που ο ολοκληρωτικός πόλεμος εγκαινίασε τη γενικευμένη ανάμειξη οικονομίας, κοινωνίας και στρατηγικής.[7] Αυτό που για άλλους θεωρείται υπαγωγή της κοινωνίας και της οικονομίας στον πόλεμο και που ίσως αποδίδεται καλύτερα ως αλληλοδιείσδυση είναι ένα ιστορικά πρόσφατο φαινόμενο που κορυφώνει την κοινωνιολογική σημασία της ένοπλης σύγκρουσης. Η τελευταία, ακουσίως ή εκουσίως, με τη συμμετοχή στο αντάρτικο, την απώλεια τεράστιου αριθμού αμάχων και τη συναισθηματική δέσμευση των υποκειμένων στην υπόθεση του πολέμου, εξαπλώνει τη σημασία του πολέμου πέραν της κρατικής σφαίρας και των περιχαρακώσεων της υψηλής πολιτικής. Μαζί με τη μορφή του ολοκληρωτικού πολέμου του 20ού αιώνα, που συμπυκνώνει αυτά τα χαρακτηριστικά, θα παρέθετε κανείς τις μείζονες εμφύλιες συγκρούσεις που, ακόμη και όταν δεν λειτουργούν ως «ολικά κοινωνικά φαινόμενα», θα λειτουργήσουν ως εμβληματικές μορφές του εκάστοτε ειρηνικού μετα-πολέμου.

Αντιστρέφοντας τώρα τον περιορισμό αυτό, θα λέγαμε ότι όσον καιρό οι πόλεμοι παρέμεναν υπόθεση ένοπλων σωμάτων και δεν ενέπλεκαν το σύνολο του εθνικού πληθυσμού, οι κοινωνικές και κοινωνιολογικές τους επιδράσεις ήταν περιορισμένες. Και σε αυτή την περίπτωση, που χονδρικώς καλύπτει αυτό που γενικά θα μπο-

7. Μ. Χάουαρντ, *Ο ρόλος του πολέμου στη νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία*, ό.π.· Γκ. Μπουτούλ, *Πραγματεία περί πολεμολογίας: Κοινωνιολογία του πολέμου*, εκδ. Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αθήνα 1980· Π. Βιρίλιο, *Πόλεμος και Κινηματογράφος*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.

ρούσαμε να ονομάσουμε προ-νεωτερικό πόλεμο,[8] μία τέτοια προσέγγιση δεν είναι εφαρμόσιμη.

Μια άλλη προφύλαξη που οφείλει κανείς να πάρει προκειμένου να μελετήσει τον τρόπο που οι πόλεμοι αποτυπώνουν, αν μη τι άλλο, ευρέα κοινωνικά μεγέθη και δυναμικές, είναι αυτή που συνοψίζεται ως εξής: ο πόλεμος επηρεάζει τον ειρηνικό ακόλουθό του σε ορισμένους μόνο τομείς και σφαίρες. Πρέπει όντως να αποφύγουμε την αναγωγή του πολέμου σε ντετερμινιστικό παράγοντα των κοινωνικών εξελίξεων, όπως π.χ. κατά κόρον έχει συμβεί με την οικονομία παλιότερα. Αλλά πρέπει ακόμη να προφυλαχτούμε από τις σαγηνευτικές θεωρήσεις που ενώνουν τον πόλεμο με την κοινωνία μέσω της ταύτισης οικονομίας και πολέμου. Η έμμεση αυτή αναγωγή του πολέμου σε ανθρωπολογική σταθερά που προηγείται της οικονομίας, διότι βλέπει σε κάθε οικονομία μία «πολεμική οικονομία», αποβαίνει μονομερής στο μέτρο που εντοπίζει σε κάθε μορφή κοινωνικής οργάνωσης τα σημάδια της «επιμελητείας», ενός κεντρικού ρυθμιστικού άξονα που οντολογικά παραπέμπει στον πόλεμο.

Στην εποχή μας όπου ο πόλεμος έχει εγκατασταθεί ξανά ως μείζον πλανητικό πολιτικό μέγεθος θέτοντας, εξ αιτίας των νέων του μορφών, σε κρίση το σύνολο των εργαλείων που διαθέτουμε για την κατανόησή του,[9] το εύρος των επιπτώσεών του για τους πολίτες των εμπόλεμων κρατών αλλά και για σοβαρά τμήματα των ενόπλων, έχει στην πραγματικότητα μειωθεί σημαντικά.

Ο πόλεμος έχει πράγματι επιστρέψει ως πλανητικό πολιτικό μέγεθος πρώτης τάξης. Επηρεάζει σήμερα πλέον βαθύτατα την ανασυγκρότηση των βιο-πολιτικών μηχανισμών εξουσίας του δυτικού κόσμου.[10] Μοιάζει εντούτοις να αφήνει ανέπαφες συγκεκριμένες

8. Ο Π. Λέκκας στο δοκίμιο του στο πρώτο μέρος του αφιερώματος («Ο πόλεμος στη νεοτερικότητα και οι μύθοι της νεοτερικής ιδεολογίας», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 24, Νοέμβριος 2004) απομυθοποιεί την ταύτιση της νεοτερικής δημοκρατίας με την ειρήνη και υπογραμμίζει τη συνεκτική της σχέση με το πολεμικό φαινόμενο.

9. Κ. Τσουκαλάς, «Πόλεμοι και κυριαρχία στη νέα χιλιετία», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 24, Νοέμβριος 2004.

10. Αυτή την ανασυγκρότηση προσπάθησαν να περιγράψουν οι Νέγκρι και Χαρτ δίχως όμως να μπορούν να ενσωματώσουν σε αυτήν την επιστροφή των κρατικών συμπεριφορών κυριαρχίας, με προεξάρχουσα τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας ως μείζον θεολογικό-πολιτικό πρόγραμμα. Βλ. το σημαντικό τους έργο M. Hardt - T. Negri, *Αυτοκρατορία*, Scripta, Αθήνα 2002.

σφαίρες δραστηριότητας. Για παράδειγμα, η επιστροφή της πολιτικής βίας στην καρδιά του δυτικού πολιτισμού δεν θίγει το μείζον καταναλωτικό υπόδειγμα οργάνωσης της καθημερινότητας. Και συγκεκριμένα δεν ανατρέπει τους προσανατολισμούς της επονομαζόμενης «νέας οικονομίας» και την οικονομική και ηθική απομύζηση μεγάλων πληθυσμιακών μαζών από τον πολιτισμό της κατανάλωσης. Ούτε παρεμβαίνει, όπως το κάνει η ίδια η καταναλωτική «ανθρωπολογία», στον διπλό εξωραϊσμό της ολοένα αυξανόμενης απόστασης μεταξύ του νέου πλούτου και της νέας φτώχειας.[11]

Η επιρροή του πολέμου επάνω στην ειρήνη είναι όμως πολύ εκτεταμένη όσον αφορά τις σχέσεις κράτους-πολίτη.[12]

Το στοιχείο αυτό δεν είναι βέβαια καινούργιο. Αντιθέτως, θα έλεγε κανείς ότι είναι εξαιρετικά διαδεδομένο τους τελευταίους δύο αιώνες. Σήμερα που ο πόλεμος μοιάζει για τον δυτικό πολίτη εξαιρετικά μακρινός ή, καλύτερα, βιώνεται ταυτόχρονα ως εγγύς και διαμεσολαβημένος, εξακολουθεί να δομεί ύψεις του δημοσίου χώρου. Ζωντανά παρών στη μόνιμη οθόνη μας, παράξενα αισθητός σαν άλλο ολόγραμμα αλλά και, για ορισμένους πληθυσμούς τουλάχιστον, αποκλειστικό αντικείμενο των επαγγελματιών που αφιερώνονται σε αυτόν,[13] ο πόλεμος εξακολουθεί να επηρεάζει τα μεγάλα κρατικά μεγέθη: το δίκαιο, τις ατομικές ελευθερίες, τη συ-

11. Z. Μπάουμαν, *Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002.

12. Στην Ελλάδα το θέμα έχει γίνει αντικείμενο επίκαιρου επιστημονικού σχολιασμού. Κυρίως ως κριτική αποδόμηση των εξουσιαστικών μηχανισμών που υφαίνονται και νομιμοποιούνται ως πόλεμος κατά της τρομοκρατίας. Βλ. μεταξύ άλλων Α. Μανιτάκης - Α. Τάκης (επιμ.), *Τρομοκρατία και δικαιώματα. Από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια του δικαίου*, Σαββάλας, Αθήνα 2004· Ν. Παρασκευόπουλος, *Οι πλειοψηφίες στο στόχαστρο*, Πατάκης, Αθήνα 2003· Π. Παναγιωτόπουλος, *Το Γεγονός. Βανανσότητα, πόλεμος και πολιτική μετά την 11η Σεπτεμβρίου*, Βιβλιόραμα Αθήνα, 2003· βλ., επίσης, Ε. Μπαλιμπάρ, *Η Ευρώπη, η Αμερική, ο Πόλεμος. Σκέψεις πάνω στην ευρωπαϊκή μεσολάβηση*, εκδ. Χρ. Ε. Δαρδανός, Αθήνα 2004.

13. Οι επαγγελματικοί στρατοί έχουν εδραιωθεί στην Ευρώπη εδώ και αρκετά χρόνια. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι οι επαγγελματίες αυτοί έχουν απεμπολήσει το αίτημα-δικαίωμά τους στον ειρηνικό-καταναλωτικό βίο. Αντιθέτως μάλιστα, η ιδιωτικοποίηση των αμερικανικού στρατού μοιάζει να έχει οδηγήσει σε μία συναισθηματική απομάκρυνση του κοινωνικού σώματος από τις συνέπειες του πολεμικού γεγονότος. Βλ. σχετικά, Χακ Γκάτμαν, «Στρατιώτες προς ενοικίαση», στο Β. Χωραφάς - Λ. Ριζάς, *Ιράκ: ένα δεύτερο Βιετνάμ*, ό.π. Για τις μεταβολές του στρατιωτικού γεγονότος βλ. Π. Μπονιφάς, *Οι πόλεμοι του αύριο*, Παπαζήσης, Αθήνα 2004.

γκρότηση των συναισθημάτων και την αυτο-εικόνα του πολίτη. Ως μέγεθος που η κοινωνία και το κράτος καλούνται να επιλέξουν και να διαχειριστούν εν όψει της τρομοκρατικής απειλής, ο πόλεμος «μολύνει» και αφορά σήμερα όλα τα πεδία όπου διεξάγεται το δημοκρατικό παιχνίδι και ο εξουσιαστικός αγώνας.

Υπ' αυτούς τους όρους, που αποτυπώνουν την επικαιρότητα και την αμφισημία των σημερινών πολέμων, η αντι-κομφορμιστική συνεισφορά της αναρχικής συνθηματολογίας φαντάζει καίρια. Πρέπει όμως να την υπερβούμε και αυτή. Όπως και το πλήθος των αξιακών υποδειγμάτων και αναλυτικών εργαλείων για τη σχέση πολέμου και ειρήνης που μας έχει κληροδοτήσει η ιστορική ταύτιση του φιλειρηνικού πεδίου με τα κινήματα κοινωνικής χειραφέτησης.[14]

Αν παραμείνουμε προσηλωμένοι στην αναλυτική μας κατάληξη, ότι «η ειρήνη είναι μολυσμένη από πόλεμο», θα πρέπει τότε να υποδεχόμαστε κάθε συνθήκη πολέμου και κάθε ειρηνοφανή κοινωνικό πόλεμο πάντοτε με τον ίδιο τρόπο. Θα πρέπει να αρνηθούμε τις αρετές του ειρηνευμένου βίου και του πολιτισμού ως διαδικασία ειρήνευσης και κατασίγασης της ιδιωτικής και τοπικής επιθετικότητας.[15] Αν, δηλαδή, αποδεχτούμε ότι όλες οι μορφές ζωής, οι ιστορικά καταγραμμένες, αποτελούν αμάλγαμα πολέμου και ειρήνης, θα πρέπει να θυσιάσουμε την πολιτική διαβάθμιση και ηθική αξιολόγηση των κοινωνικών φαινομένων και της πολιτικής βίας που ενυπάρχει σε αυτά. Η ειρηνοπολεμική «φύση» του κοινωνικού φαινομένου δεν μπορεί παρά να είναι ο ερμηνευτικός ορίζοντας ή αλλιώς μια μηχανή αποδόμησης των ειρηνόφιλων επιστημονικών προκαταλήψεων.[16] Τίποτε παραπάνω. Σε κάθε άλλη περίπτωση,

14. Για την ανεπάρκεια των παραδοσιακών εργαλείων κατανόησης της σημασίας και του ρόλου του πολέμου στη σημερινή συγκυρία, βλ. και πάλι, Κ. Τσουκαλάς, «Πόλεμοι και κυριαρχία στη νέα χιλιετία», *ό.π.*

15. Βλ. παραδειγματικά Ν. Ελίας - Ε. Ντάνιγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, Δρομέας, Αθήνα 1998.

16. Η εσωτερική διαφοροποίηση των ειρηνικών καταστάσεων, ακόμη και αν δεχτούμε ότι είναι όλες μπολιασμένες από την πολεμική συνθήκη, δεν είναι παράδοξη, για τον χώρο της πολιτικής θεωρίας τουλάχιστον. Από την πλευρά του πολέμου, ο συχνά κατηγορούμενος ως φιλοπόλεμος πολιτειολόγος Καρλ Σμιτ θα φροντίσει να διαφοροποιήσει τις μορφές της ένοπλης σύγκρουσης σε πολιτικά βιώσιμες και σε πολιτικά καταστροφικές. Βλ. Κ. Σμιτ, *Η έννοια του Πολιτικού*, Κριτική, Αθήνα 1988· Κ. Σμιτ, *Η θεωρία του αντάρτη. Παρεμβολή στην έννοια του Πολιτικού*, Πλέθρον, Αθήνα, 1990· βλ. και Δ. Δημούλης - Χ. Γιαννούλη, *Έθνος-Τάξεις-Πολιτική. Η διαλεκτική του πολέμου*, Κριτική, Αθήνα 1995.

και ειδικότερα αν αποτολμούσαμε να αναγάγουμε την εγγύτητα πολέμου-ειρήνης σε εργαλείο αναλυτικής κατηγοριοποίησης, θα απεμπολούσαμε το δικαίωμά μας στην πολιτική ευαισθησία και εκτίμηση καθώς θα μηδενίζαμε την ίδια την εμπιστοσύνη στην πολιτική πράξη. Η όσμωση του ειρηνικού με το πολεμικό, ως αρχή και κατακλείδα του συλλογισμού, έχει νόημα αποκλειστικά και μόνον για όσους προσδοκούν να αποκαλύψουν έναν «ακήρυχτο ταξικό πόλεμο». Αυτόν που σοβεί ή που διεξάγεται στ' αλήθεια, μα επισκιάζεται τόσο από τους πολέμους των ισχυρών όσο και από τα αντιπολεμικά συναισθήματα των αδύναμων.[17]

Ο ορίζοντας που προσφέρει η ιδέα ότι ο πόλεμος και η ειρήνη είναι δύο εκδοχές της ίδιας συνθήκης έχει, σε κάθε περίπτωση, την τόλμη να τοποθετήσει κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα πάνω σε ένα «ειρηνοπολεμικό» συνεχές. Αυτό που έκανε ουκ ολίγους μελετητές[18] να διαφωνήσουν για το αν η ειρήνη αποτελεί το διάλειμμα μεταξύ δύο πολέμων ή αν, αντίστροφα, ο πόλεμος αποτελεί μία εμβόλιμη παρουσία της βίας εντός της ειρήνης. Αν η τελευταία διατύπωση μοιάζει συναρπαστική, αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι σπέρνει τη δύναμη της καχυποψίας πάνω στις εδραιωμένες βεβαιότητές μας. Εξάλλου, για να μιλήσουμε ειλικρινά, κανένας εμπόλεμος, πόσο μάλλον ο άμαχος που πλήττεται από την ένοπλη σύγκρουση, δεν θα ανεχόταν να διερωτηθεί και να «φιλοσοφήσει» με τέτοιους όρους. Η ειρηνική συνθήκη σε μία κατανοητική για το υποκείμενο προοπτική, ο ευτεταγμένος δηλαδή κοινωνικός βίος όπου το άτομο δεν κινδυνεύει να πληγεί από τη στρατιωτική μηχανή ενός εχθρού, είναι πάντοτε σημαντικότερη από οτιδήποτε άλλο. Από οποιαδήποτε λεπτεπίλεπτη ανάγνωση του βαθμού εισχώρησης του πολεμικού πνεύματος μέσα στην ειρηνική καθημερινότητα.

17. Η κυριολεκτική ανάγνωση της μαρξιστικής έννοιας του ταξικού πολέμου από τους «ακραιφνείς» επαναστάτες του 19ου και του 20ού αιώνα έχει γίνει αντικείμενο σφοδρής κριτικής από τη μεριά του λενινιστικού πραγματισμού. Βλ., τελείως ενδεικτικά, τα κείμενα που συγκεντρώνονται στο Λένιν, Λούξεμπουργκ, Τρότσκι, *Για την ατομική τρομοκρατία, τη βία και την επανάσταση*, Κοροντζή, Αθήνα 2003.

18. Βλ., ξανά, Φ. Κ. Κλαούζεβιτς, *Περί πολέμου*, ό.π.· Μ. Φουκώ, *Η υπεράσπιση της κοινωνίας*, ό.π.· βλ. επίσης το άρθρο του Περικλή Βαλλιάνου σε αυτό το τεύχος.

2. ΕΜΠΟΛΕΜΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ 1989-2005

Κάπου εδώ, σε αυτό το οριακό θεωρητικό σημείο όπου τέμνονται τόσο η ειρήνη με τον πόλεμο όσο και η εμπόλεμη ειρήνη με την «ειρηνική»[19] διάσταση των ένοπλων επεμβάσεων, αλλά και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις για τους δύο πόλους, εξαντλείται και το αναλυτικό δυναμικό αυτής της «κριτικής της κριτικής». Από την αναμόχλευση του δεσμού και του κοινού πεδίου πόλεμος-ειρήνη, η κοινωνική και πολιτική σκέψη δεν έχει να χάσει. Αποκομίζει ένα τουλάχιστον μεθοδολογικό εφόδιο. Ή, καλύτερα, το επανακτά, μιας και υπήρξε, μετά την ολοκληρωτική φρικαλεότητα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, απωθημένο στα χαμηλά στρώματα του επιστημονικού μας αποθέματος. Το όφελος της απενοχοποίησης των κοινωνικών επιστημών από την απροκατάληπτη μελέτη του πολεμικού φαινομένου και της πολιτικής βίας δεν σχετίζεται με την οποιαδήποτε κατάργηση του διπόλου πόλεμος-ειρήνη. Έχει όμως να κάνει με την αύξηση των αναλυτικών εργαλείων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την κατανόηση των δύο πεδίων όπως και με την ανταλλαγή ερμηνευτικών μοντέλων ανάμεσα στις παραδόσεις που εντρυφούν στους δύο χώρους. Για παράδειγμα, η έννοια της έκτακτης ανάγκης,[20] παραδοσιακά ταυτισμένη με την κρατική «απόφαση» για πόλεμο, μπορεί σήμερα να δοκιμαστεί στο πεδίο των φιλελεύθερων δημοκρατιών. Αλλά και αντίστροφα, η έννοια της δημοκρατίας, στερεοτυπικά καταχωρημένη στους ειρηνικούς κόσμους, μπορεί να φωτίσει τις συγκαιρινές συναινέσεις γύρω από εμπόλεμες μορφές του κράτους καθώς και την επίκληση γενικών νεωτερικών αρχών για τη διεθνή στρατιωτική επέμβαση.

Το θεωρητικό τέλος της αντανακλαστικής ειρηνοφιλίας και του κανονιστικού δυϊσμού «όχι στον πόλεμο, ναι στην ειρήνη», μας επιτρέπει να ψηλαφίσουμε τις κοινωνιολογικές μεταβολές που ακολουθούν ή ακολουθούνται από τις αλλαγές στο επίπεδο του πολεμικού παραδείγματος. Η κατανόηση της διπλής μεταβολής σε κρί-

19. Ή ακόμη και με την ειρηνευτική «πρόθεση» των πολέμων. Βλ.. Γ. Σπυρόπουλος, *Η ανθρωπιστική επέμβαση στις διεθνείς σχέσεις. Νεότερες ερμηνείες*, Παπαζήσης, Αθήνα 2000. Για τα παράδοξα της νέας ανθρωπιστικής ηθικής, βλ.. Ζ. Λιποβετσκί, *Το λυκόφως του καθήκοντος. Η ανώδυνη ηθική των σύγχρονων δημοκρατικών καιρών*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999.

20. Κ. Σμιτ, *Η έννοια του Πολιτικού*, ό.π., και G. Agamben, *Etat d'exception-Homo Sacer II*, Seuil, Παρίσι 2003.

σιμα πολιτειολογικά και κοινωνιολογικά μεγέθη οδηγεί ακριβώς στη διάκριση διαφοροποιημένων εκδοχών ειρήνης και πολέμου που συντελούνται γύρω από τον άξονα των ηγεμονικών χωρών του πλανήτη από το τέλος της ψυχροπολεμικής ειρήνης μέχρι τις μέρες μας.

Σήμερα πια η επιθετική πολεμική δράση των ΗΠΑ και των συμμάχων τους κατά του Ιράκ έχει περάσει στην ιστορία ως άλλη μία εύκολη στρατιωτική επικράτηση. Η αδυναμία της εν λόγω συμμαχίας, που εφεξής θα ονομάζουμε συνθηματικά «Αμερική», να επιβάλει όρους ειρήνης ήρθε μετά το τέλος των πολεμικών επιχειρήσεων. Αντ' αυτής της ειρήνης έχουμε δει να διαμορφώνεται μια κλασική συνθήκη κατοχής και αντίστασης που διεξάγεται με τους όρους του ολοκληρωτικού πολέμου. Κατοχή και αντίσταση που στα μείζονα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά θυμίζουν τον κορυφαίο ολοκληρωτικό πόλεμο όλων των εποχών, τον Β΄ Παγκόσμιο.

Αρκετοί αναλυτές παρομοιάζουν τα τεκταινόμενα με την προοδευτική βύθιση της αμερικανικής στρατιωτικής μηχανής, πολιτικού συστήματος και κοινωνίας εν γένει, στην ατέρμονη και αδιέξοδη βιετναμική περιπέτεια. Ουδείς φυσικά γνωρίζει την έκβαση αυτής της αναμέτρησης. Αλλά ακόμη και αν εξαντληθεί η δυναμική της ιρακινής αντίστασης, ακόμη και αν τελικά παραταχθούν τοπικές δυνάμεις που θα καταφέρουν να επιβάλουν μια νέα ειρηνική τάξη, ποιος μπορεί να διασφαλίσει το είδος της ειρήνης που θα έχει προκύψει από έναν τέτοιο πόλεμο; Την ιδεολογική της νομιμοποίηση, την ιστορική θεμελίωση μιας τέτοιας δημοκρατίας και το ηθικό έρεισμα των νέων ηγεσιών που θα προκύψουν; Και αν πάμε μακρύτερα ακόμη: τι θα μπορεί π.χ. να σημαίνει σε έναν χρονικό ορίζοντα δεκαετίας η υπεράσπιση μιας ειρήνης που θα έχει εν πολλοίς προκύψει από το καθεστώς που εγκαινίασε ο πόλεμος του 2003;

Ποιος δυτικός πολίτης μπορεί να ισχυριστεί σήμερα ότι ζει έξω από το ενδεχόμενο μιας, εκτεταμένης ή περιορισμένης, πολιτικής βίας, είτε αυτή είναι η συντεταγμένη αναμέτρηση στα σύγχρονα πεδία μάχης, είτε εκδηλώνεται από την κεραυνοβόλο προσβολή των πολιτών από τις νέου τύπου τρομοκρατικές επιχειρήσεις; Ουδείς. Ταυτόχρονα, όμως, ο ίδιος αυτός δυτικός πολίτης απολαμβάνει ευρείες περιοχές ειρήνης και ευμάρειας οι οποίες τροφοδοτούν την ιδέα ότι ο πόλεμος και η καταστροφή είναι μακρινές οντότητες ή, τέλος πάντων, υποθέσεις που μπορούν να εξοριστούν σε άλλες ε-

πικράτειες.[21] Η πολιτική επιθυμία να ζήσουμε ειρηνικά δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι επιδιώκουμε την καθολική επικράτηση της ειρήνης, την ειρηνική ζωή για κάθε άνθρωπο, σε κάθε σημείο του πλανήτη, σε κάθε κοινωνική σχέση. Αυτή είναι εξάλλου και η μαγνητική δύναμη που ένωσε την πλατιά συμμαχία γύρω από το νεο-συντηρητικό πρόγραμμα και τα ιδεολογικά εμβλήματα της διοίκησης Μπους του νεότερου στις πρόσφατες αμερικανικές εκλογές. Αυτή που θεμελιώθηκε πάνω στην ιδέα ότι για να ζήσουμε εμείς ειρηνικά (δίχως τρομοκρατία, εν ολίγοις) θα πρέπει να μεταφερθεί ο πολεμικός αγώνας εκεί όπου παράγεται, δηλαδή μακριά μας.

Στις μέρες της ανύψωσης της δημοκρατίας σε καθολική νομιμοποιητική επίκληση την οποία μοιράζονται οι πιο ποικίλες και ανταγωνιστικές μεταξύ τους δυνάμεις, το ερώτημα που τίθεται δεν είναι «ποιες δυνάμεις μπορούν να υποστηρίξουν την ειρήνη». Ουδείς την αρνείται σήμερα. Ακόμη η ίδια η Αμερική, που τη δυναμιτίζει συστηματικά με την ανάληψη μονομερούς και προληπτικής στρατιωτικής δράσης, εργάζεται στο όνομα μιας κάποιας ησυχίας. Ούτως ή άλλως ένα από τα πάγια χαρακτηριστικά των πολέμων, αλλά και κάθε συντεταγμένης εκδήλωσης πολιτικής βίας στη νεωτερικότητα, είναι να αυτοπαρουσιάζονται ως «η τελευταία βία», «ο τελευταίος πόλεμος», η λυτρωτική και ύστατη χρήση της βίας.

Το ερώτημα που μοιάζει πιο επίκαιρο σήμερα είναι «ποια ειρήνη», ποια εκδοχή της ειρήνης θα επικρατήσει; Με άλλα λόγια, αν επικρατήσει κάποια ειρήνη, με ποιο τίμημα θα γίνει αυτό και με ποιες παραχωρήσεις από την πλευρά των παραδόσεων της ελευθερίας και της χειραφέτησης; Γιατί, όπως μαρτυρά η ίδια η ιστορική εμπειρία, η απόσταση μεταξύ ειρήνης και ολοκληρωτισμού είναι ενίοτε μηδαμινή.

Το εντυπωσιακό παγκόσμιο κίνημα, και ειδικά το πολιτικοποιημένο τμήμα του που αναπτύχθηκε εναντίον του πολέμου στο Ιράκ, προέταξε το αίτημα του απεγκλωβισμού της πλανητικής ζωή από την αμερικανική ηγεμονική και στρατιωτική λογική.[22] Το αίτημα έγινε ευρέως αποδεκτό από μεγάλες μάζες πολιτών σε όλον τον πλανήτη οι οποίες, σε αντίθεση με παλαιότερες κινητοποιήσεις, ουδόλως ταυτίστηκαν με το πολιτικό καθεστώς του αμυνομένου. Όπως ήταν ωστόσο φυσικό, το κίνημα αυτό με τη συνθηματολογία

21. A. Badiou, *L'éthique-essai sur la conscience du Mal*, Hatier, Παρίσι 1993.

22. Για την ανάλυση των ηγεμονικών πολέμων, βλ. Κ. Τσουκαλάς, «Πόλεμοι και κυριαρχία στη νέα χιλιετία», *ό.π.*

και τους συμβολισμούς που ανέπτυξε, έστησε μια ομοιογενή εικόνα των μεγάλων πολεμικών γεγονότων της μετα-ψυχροπολεμικής περιόδου.

Η ηγεμονική παρουσία της Αμερικής στον χάρτη του πολέμου μετά το 1989 δεν μπορούσε παρά να ενοποιήσει τις πολιτικές εκτιμήσεις γύρω από το ζήτημα αυτό. Η διάλυση του μεγάλου δέους και η επικράτηση μιας ανεξέλεγκτα αγοραίας οικονομίας σε όλο τον πλανήτη γινόταν με τα όπλα του αμερικανικού στρατού και των συμμάχων του. Η αμερικανική πολιτική μεταφράστηκε σε αυτοκρατορική και σύσσωμοι οι πόλεμοι που διεξάγει σε επεκτατικούς.[23]

Ο πόλεμος του Κόλπου που διεξήγαγε ο πατέρας Μπους, η αμερικανική εμπλοκή στη Σομαλία, ο εναέριος πόλεμος των Κλίντον-Ε.Ε. κατά της Σερβίας, ο πόλεμος αντιποίνων κατά του Αφγανιστάν και ο πρόσφατος «αντιτρομοκρατικός» πόλεμος του Μπους του νεότερου, απεικονίζονται ωσάν να ήταν απολύτως συνδεδεμένοι μεταξύ τους. Είναι πόλεμοι που διεξάγουν οι πλούσιοι κατά των φτωχότερων. Πόλεμοι που συνεχίζουν να διαιωνίζουν, σύμφωνα με κάποιους, την ιδρυτική επεκτατική και πολεμική συγκρότηση της ίδιας της Αμερικής ως εθνο-κρατική οντότητα. Πόλεμοι όπου ο κορμός της αμερικανικής πολεμικής μηχανής φανερώνει τις βουλές αυτού στον οποίον, πρωτοτυπώντας παγκοσμίως, έχουμε στην Ελλάδα απονείμει τον τίτλο του πλανητάρχη. Έτσι ο αρχικός φορέας της επιθετικότητας, η Αμερική, βαθιά στιγματισμένη από την ίδια της τη δύναμη, παρουσιάζεται ως επαρκές ενοποιητικό στοιχείο για τους πολέμους της αποκαλούμενης Νέας Τάξης. Μια Αμερική που παρουσιάζεται ως μία, ενιαία και αδιαίρετη δύναμη που δεν υπόκειται στην ιστορική αλλαγή.

Δική μας υπόθεση είναι ότι οι πόλεμοι αυτοί, παρά την αυτονόητη ευκολία με την οποία μπορεί κανείς να εκτιμήσει τη συγγένεια τους, δεν είναι σε καμία περίπτωση ομοιογενείς, όπως δεν είναι και οι ειρηνικές τους ακολουθίες. Τα υποδείγματα κοινωνικής οργάνωσης στα οποία αντιστοιχούν είναι από κάποιες απόψεις

23. Δεν είναι χωρίς σημασία οι αναγνώσεις του έργου των Νέγκρι και Χαρτ, *Αυτοκρατορία*, ό.π. που είδαν σε αυτό την επαναθεμελίωση του αντι-ιμπεριαλιστικού λόγου. Βλ. επίσης την ομογενοποιητική αυτή σύλληψη των πολέμων της τελευταίας 15ετίας στα βιβλία του Τσόμσκι. Βλ., χαρακτηριστικά, *Ηγεμονία ή επιβίωση. Η εκστρατεία των ΗΠΑ για παγκόσμια κυριαρχία*, Πατάκης, Αθήνα 2005, καθώς και Ι. Ραμονέ, *Πόλεμοι του 21ου αιώνα*, Εκδόσεις του 21ου, Αθήνα 2002.

αρκετά διαφορετικά. Και η αμερικανική αποτύπωση είναι αυτή που κατ' εξοχήν επιτρέπει την ανάλυση των μορφολογικών διαφοροποιήσεων που χωρίζουν, τόσο στο επίπεδο του πολέμου (ως τεχνική του πολέμου και ως λόγος για τη νομιμοποίησή του) όσο και της ειρήνης (ως σχέση κράτους-πολίτη και ως ανάπτυξη κοινωνικών συναισθημάτων και συμβολισμών), τη μετα-ψυχροπολεμική περίοδο σε δύο περιόδους.

Αυτά τα τμήματα του αντι-πολεμικού κινήματος που εσφαλμένα εξομοιώνουν μεταξύ τους τις σύγχρονες εκδοχές του πολέμου θα οξύνουν σε αρκετές περιπτώσεις το προϊόν αυτής της ταύτισης και εύκολα θα οδηγηθούν στο επόμενο στάδιο αυτής της αμφισβητήσιμης συγχώνευσης. Πιστεύουν, δηλαδή, ότι η αμερικανική στρατιωτική επιθετικότητα της τελευταίας 15ετίας δεν αποτελεί τίποτε λιγότερο από τον ένοπλο βραχίονα της οικονομικής παγκοσμιοποίησης.[24] Είναι δύσκολο να μην αναγνωρίσει κανείς σε αυτή την υπέρμετρη απλοποίηση ένα είδος εγκλωβισμού στη λενινιστική ανάλυση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου που καθιέρωσε και τον όρο «ιμπεριαλιστικός πόλεμος» ως πολιτικό εργαλείο του αριστερού φιλειρηνισμού.

Η αναγωγή αυτή είναι από πολλές απόψεις κατανοητή και θα μπορούσε κανείς να την υποστηρίξει δίχως να βρεθεί έξω από την τάξη των «έγκυρων προσεγγίσεων». Ο πολλαπλασιασμός των αμερικανικών στρατιωτικών πρωτοβουλιών μετά την επικράτηση της Αμερικής ως μοναδικής κυριαρχικής δύναμης, σε συνδυασμό με την κατίσχυση των αγοραίων μοντέλων και ιδεολογιών, διευκολύνει την ιδέα ότι έχουμε βυθιστεί μέσα στην αυτοκρατορική λογική.[25]

Αν ζούμε σήμερα μέσα στο πλανητικό imperium, κάτι τέτοιο δεν σημαίνει ωστόσο ότι η ιστορική και κοινωνιολογική μεταβολή έχει εκπέσει. Ότι η ίδια η αυτοκρατορική κοινωνία παραμένει αμετάβλητη. Ίσως, λοιπόν, κάποιοι πόλεμοι να απηχούν καλύτερα την καπιταλιστική λογική ή, μάλλον, να αποτυπώνουν αρτιότερα την επιθετικότητα του καπιταλισμού σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Και ίσως αυτοί οι πόλεμοι να μην είναι αναγκαστικά και οι πιο επιθετικοί. Συμμετρικά, οι πολεμικές ιδεολογίες που έχουν εν-

24. L. Panitch - S. Gindin, «Global Capitalism and American Empire», στο L. Panitch - C. Leys (επιμ.), *The New Imperial Challenge*, Socialist Register 2004-Savalas, Αθήνα 2004.

25. Βλ. και E. Balibar, *Η Ευρώπη, η Αμερική, ο πόλεμος. Σκέψεις πάνω στην ευρωπαϊκή μεσολάβηση*, Χρ. Δαρδανός, Αθήνα 2004.

δεχομένως αποστατήσει από τον πυρήνα της καπιταλιστικής επέκτασης μοιάζει να φέρουν πολύ μεγαλύτερα φορτία σκληρότητας. Πέραν όμως από τις ιστορικές αλλαγές στον τρόπο που επιτίθεται και πολεμάει το imperium, μπορούμε να ανιχνεύσουμε τις αλλαγές που συντελούνται στην κοινωνιολογική του δομή και στην ιδεολογία του. Και, εφόσον ακολουθήσαμε για ρητορικούς έστω λόγους αυτή την επιλογή, στο imperium η εσωτερική ζωή του κέντρου, της «πρωτεύουσας», δεν μπορεί παρά να συναρτάται από τις πολεμικές επιχειρήσεις.

3. ΑΠΟ ΤΗ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΕΙΘΑΡΧΗΣΗ ΣΤΟ ΕΜΠΟΛΕΜΟ ΚΡΑΤΟΣ

Οι αντιπολεμικές θεωρήσεις που σχηματικά παρουσιάστηκαν παραπάνω βλέπουν τον πόλεμο κατά του Αφγανιστάν και τον πόλεμο κατά του Ιράκ ως φυσική συνέχεια του πολέμου του Κόλπου, της επέμβασης στη Σομαλία και του πολέμου κατά της Σερβίας και του Κοσσόβου. Μα και το ίδιο το αντιπολεμικό κίνημα ή, τουλάχιστον, σημαντική μερίδα της ηγεσίας του, αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως προέκταση του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης και της νέας τάξης πραγμάτων. Η ενότητα των γεγονότων, η χρονολογική αλληλουχία των φαινομένων εν τέλει, θα μπορούσε να διασώσει την εκτίμηση αυτή από την πολιτική της απλούστευση. Λησμονείται όμως εδώ, με αξιοσημείωτη ευκολία, μια οριακή ιστορική στιγμή η οποία μοιάζει να έχει σημάνει γενικότατες ανακατατάξεις στη σχέση κράτους πολίτη και στον τρόπο που τίθεται σήμερα το ζήτημα της εμπόλεμης δημοκρατίας που περιορίζει το πεδίο των ατομικών ελευθερίων προς όφελος μιας ιδεολογίας της ασφάλειας. Η τελευταία θα αναχθεί σε ατομικό δικαίωμα απο-θεμελιώνοντας έτσι μια σειρά από κατακτήσεις του σύγχρονου φιλελεύθερου βίου.[26] Αναφερόμαστε, φυσικά, στην 11η Σεπτεμβρίου 2001.

Το γεγονός της 11ης Σεπτεμβρίου, έτσι όπως εκλογικεύθηκε και έγινε αντικείμενο συμβολικής διαπραγμάτευσης σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο – και όχι μονάχα στην Αμερική[27]– χάραξε μία καθαρή γραμμή διαχωρισμού μεταξύ δύο μορφών πολέμου. Μεταξύ

26. Στ. Τσακυράκης, «Τρομοκρατία και ατομικές ελευθερίες», στο Α. Μανιτάκης - Α. Τάκης, *Τρομοκρατία και δικαιώματα*, ό.π.

27. Ζ. Μποντριγιάρ, *Power inferno*, Κριτική, Αθήνα 2005.

δύο φάσεων της κυριαρχικής πολιτικής των ΗΠΑ. Χώρισε επίσης δύο διακριτούς άξονες για την οργάνωση των σχέσεων κράτους και πολίτη. Έγινε η αφορμή για την αναδιαπραγμάτευση του αμερικανικού κοινωνικού συμβολαίου στο σύνολό του. Και οποιοσδήποτε είχε την ψευδαίσθηση ότι πρόκειται για μια παρενθετική επιβολή μιας ιδιοτελούς πολιτικής ηγεσίας, διαψεύσθηκε από την πρωτοφανή κινητοποίηση υπέρ του νέου αυτού κοινωνικού συμβολαίου στις αμερικανικές προεδρικές εκλογές του 2004.[28]

Η τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου δεν αρκεί φυσικά από μόνη της για να μεταστρέψει τους όρους της κοινωνικής συνύπαρξης. Το γεγονός, που ουσιαστικά αποτέλεσε και ένα είδος πολιτικής έναρξης του 21ου αιώνα, ήρθε να επιταχύνει και να οξύνει διαδικασίες συντηρητικοποίησης των δυτικών κοινωνιών οι οποίες είχαν δρομολογηθεί νωρίτερα και οι οποίες ασφαλώς σχετίζονται με την κατάρρευση του «αντιπάλου δέους». Κάτι τέτοιο δεν σημαίνει όμως, όπως συχνά παρουσιάζεται, ότι η τρομοκρατική επίθεση κατά της Αμερικής ήταν μια απλή αφορμή για να ενεργοποιηθεί ένα προ-αποφασισμένο στρατηγικό σχέδιο.[29]

Η 11η Σεπτεμβρίου 2001 αποτέλεσε μία καταλυτική άρνηση της τάσης βαθιάς νεοφιλελεύθερης αποκρατικοποίησης των θεσμών που έμοιαζε να ορίζει τον αμερικανικό αλλά και τον ευρωπαϊκό ορίζοντα,[30] μετά την πολιτική ήττα του ρηγκανισμού. Η 11η Σεπτεμβρίου σαν συμβολική ανατροπή αυτής της παγκόσμιας τάξης που, σήμερα πια το γνωρίζουμε, τόσο καλά εκφράστηκε από τον Φράνσις Φουκουγιάμα.[31] Τα τρομοκρατικά χτυπήματα κατά της

28. Πολλά στοιχεία συνελέγησαν στην εργασία του Ν. Τζήμου, στο μάθημα «Πολιτική βία στον σύγχρονο κόσμο», στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών-ΑΠΘ, 2005 (δακτυλογραφημένη).

29. Σε αυτή την κατεύθυνση κινούνται οι εξαιρετικές κατά τα άλλα αναλύσεις του Ολιβιέ Ρουά, *Οι αυταπάτες της 11ης Σεπτεμβρίου-στρατηγική και τρομοκρατία*, Εστία, Αθήνα 2003.

30. Την απαρχή αυτών των πολιτισμικών και κοινωνικών τάσεων ανιχνεύουν σημαντικοί κοινωνιολόγοι όπως ο Λας στην Αμερική αλλά και ο Λιποβετσκί στην Ευρώπη. Βλ., παραδειγματικά, Κ. Λας, *Η κουλτούρα του ναρκισσισμού*, Νησίδες, Σκόπελος χ.χ., και Ζ. Λιποβετσκί, *Η εποχή του κενού*, Νησίδες, Σκόπελος χ.χ. Για τη σύνδεση αυτών των μορφών ελευθερίας με το εξουσιαστικό φαινόμενο ιδρυτικές παραμένουν οι μελέτες του Φουκώ.

31. Βλ. Φ. Φουκουγιάμα, *Το τέλος της Ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος*, Νέα Σύνορα–Λιβάνης, Αθήνα 1993. Ο Ντεριντά είχε διαβλέψει από πολύ νωρίς τη σημασία αυτού του έργου και είχε προτείνει να το «πάρουμε στα σοβαρά». Βλ. Ζ. Ντεριντά, *Φαντάσματα του Μαρξ*, Εκκρεμές, Αθήνα 1995.

Νέας Υόρκης και της Ουάσιγκτον αλλά και η εκτατική καλλιέργεια του πνεύματος της απειλής από τον χώρο της φονταμενταλιστικής τρομοκρατίας, αλλοίωσαν τη διαδικασία αποσύνθεσης των συλλογικών ταυτοτήτων, με την πρόταξη της οικονομίας έναντι κάθε άλλης δραστηριότητας που είχε δρομολογηθεί στην πρώτη μετα-ψυχροπολεμική περίοδο.[32] Αποτέλεσαν έτσι μία πραγματική τομή στις σχέσεις ειρήνης, πολέμου και δημοκρατίας, δικαίου και συμφέροντος, εν τέλει σε κάθε είδους συμβολικές κατανομές εξουσίας.

Ανατρέποντας κάθε έννοια πολιτικής δέσμευσης και υπερβαίνοντας τους όρους της παραδοσιακής τρομοκρατίας,[33] το χτύπημα στη Νέα Υόρκη ενέσπειρε έναν βαθύτατο φόβο στους πολίτες ολόκληρου του αναπτυγμένου κόσμου. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του χτυπήματος ήταν αρκετά για να ξαναδεθούν σφιχτά οι πολίτες στην πιο εξουσιαστική μορφή συλλογικότητας: το κράτος. Η 11η Σεπτεμβρίου τους οδήγησε σε θεσμούς, όργανα και σύμβολα που, μέσα σε μία νύχτα, ενδύθηκαν τη στρατιωτική τους στολή για να αναλάβουν την αποστολή της ολοκληρωτικής προστασίας. Το Patrioct Act θα αποτελέσει τη γενική θεσμική αποτύπωση αυτών των μεταβολών.[34] Λειτούργησε δε ως νομικο-ιδεολογικό στέγαστρο μιας σειράς μέτρων και αυθόρμητων συμπεριφορών εθνικοποίησης και στρατιωτικοποίησης της κοινωνίας των πολιτών.

Η διάλυση των οικείων αναπαραστάσεων για την ασφάλεια που προσφέρει η σύγχρονη μεγα-πόλη, η άρση του συναισθήματος ανακούφισης που μέχρι τότε εξασφάλιζε η κινηματογραφική αφήγηση της καταστροφής, είναι στοιχεία του γεγονότος της 11ης Σεπτεμβρίου που απομονώνουν τους πολίτες μεταξύ τους και τους ωθούν στην κρατική αγκαλιά. Το πολιτικό συναίσθημα που προκαλεί στην ατομικιστική μοναχικότητα η αίσθηση της απειλής, είναι ο φόβος. Ο φόβος με τη σειρά του οδηγεί σε μια παλινδρομική κίνηση προς πρωταρχικές μορφές προστασίας και συλλογικής επανένωσης. Η στρατιωτικοποίηση των αμερικανικών θεσμών αλλά και η μετάλλαξη του «πολιτικού» σε στρατηγικό, η συντηρητικοποίηση της ίδιας της δημοκρατίας ίσως, μοιάζει να εδραιώθηκε πάνω σε αυτά τα συναισθήματα οδηγώντας μας αναπόφευκτα να

32. Π. Παναγιωτόπουλος, *Το Γεγονός-Βανανσότητα, πόλεμος και πολιτική*, ό.π.

33. F. Heisbourg, *Hyperterrorisme: la nouvelle guerre*, Odile Jacob, Παρίσι 2001.

34. Παραπέμπουμε στον τεράστιο όγκο επίσημων κειμένων των αμερικανικών διοικήσεων που βρίσκονται στην ιστοσελίδα www.whitehouse.gov.

προστρέξουμε εκ νέου στις ρίζες του ολοκληρωτισμού και στο χομπσιανό συμβόλαιο για να κατανοήσουμε τα νέα δεδομένα.[35] Η μαζικά και δημοκρατικά επικυρωμένη απεμπόληση ατομικών δικαιωμάτων προς χάρη μιας κρατικής δομής που θα προστατεύει τη ζωή και το έθνος, δεν θα μπορούσε να τελεστεί δίχως τη μείζονα συμβολική ανατροπή και συναισθηματική κρίση που βίωσε η Αμερική.

Η 11η Σεπτεμβρίου αποτέλεσε, λοιπόν, μία στιγμή συμβολικής κρίσης, και για να προληφθούν πιθανές ενστάσεις του τύπου «μα ακριβώς, δεν πρόκειται παρά για ένα συμβολικό πλήγμα σε ένα σύστημα εξουσίας που καθημερινά δολοφονεί εμπράκτως», πρέπει να διατυπωθεί εξίσου συνθηματικά ότι, ακριβώς επειδή το χτύπημα είναι συμβολικό, καθίσταται μήτρα τεράστιων αντιδραστικών και αντανακλαστικών δυνάμεων. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι οι δυνάμεις που υποστήριξαν αυτή τη μείζονα επιλογή και που την περιέγραψαν ως μονόδρομο, γεννήθηκαν τότε. Αντιθέτως μάλιστα, θα έλεγε κανείς ότι παραμόνευαν καιρό για μια τέτοια ευκαιρία. Σε καμία περίπτωση όμως δεν ηγεμόνευαν στον περίφημο μεσοστρωματικό χώρο του οποίου η εκλογική συμπεριφορά είναι κάθε φορά καθοριστική. Το νέο πεδίο δράσης τους μεγάλωσε καθοριστικά στις συνθήκες αυτής της συμβολικής και εθνικής κρίσης.

Αν γίνει αποδεκτό ότι η 11η Σεπτεμβρίου 2001 συνέβαλε αποφασιστικά στην αλλαγή των όρων της ειρηνικής κοινωνικής ζωής των Αμερικανών και βεβαίως στη σχέση τους με τον πόλεμο, τότε θα πρέπει να αναζητηθεί, σχηματικά και με όλες τις αυθαιρεσίες της μακρο-ανάλυσης, «εκείνο» που προηγείται και «αυτό» που έπεται. Για να πούμε απλούστερα: ποια μορφή πολέμου και ειρήνης κυριαρχεί πριν και ποια μετά τον Σεπτέμβριο του 2001; Ποια προηγούμενη μορφή της ειρήνης ή, πιο προκλητικά, ποια προηγούμενη μορφή πολέμου, μπορεί να διακριθεί με βάση τις πρόσφατες ιδεολογικές και πολιτικές μεταμορφώσεις;

Πράγματι, στο τέλος του 20ού, του αιώνα των έντονων πολιτικών ταυτίσεων, το τέλος της θερμής διπολικής ειρήνης 1945-1989, εγκαινιάσθηκε μία πολύ ιδιαίτερη συνθήκη. Αυτή που ορθά ονομάστηκε Νέα Τάξη πραγμάτων. Ποια τα ιδιαίτερα γνωρίσματα αυτής της περιόδου που έχει ταυτισθεί με την πολιτική και πολιτισμική

35. Φ. Σατελέ - Ε. Πιζιέ-Κουσνέρ, *Οι πολιτικές αντιλήψεις του 20ού αιώνα*, Ράππας, Αθήνα 1982.

κορύφωση της φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης; Ποιοι πόλεμοι και ποιες μορφές ειρήνης στιγμάτισαν παραδειγματικά τη δεκαετία 1991-2001; Για να μην περιπέσουμε σε διαφωνίες ορολογίας, δεν θα αναρωτηθούμε τόσο ποια είναι η ιδεολογία του πολέμου της Νέας Τάξης, αλλά περισσότερο ποια λογική διέπει τον ειρηνοπολεμικό συνεχές αυτής της περιόδου. Πώς πολεμάει η Αμερική και τι μπορούμε να μάθουμε από αυτό για την πλανητική κοινωνική οργάνωση που προωθούσε, τόσο για τον εαυτό της όσο και για τον υπόλοιπο κόσμο;

Η εξουσιαστική και κυριαρχική διάσταση δεν απουσιάζει φυσικά από τον ειρηνοπόλεμο της δεκαετίας της Νέας Τάξης. Η φιλελεύθερη διαχείριση της αμερικανικής μονοκρατορίας δεν ήταν ούτε ειρηνική ούτε η δύναμή της πάντοτε «soft». Εντάσσεται σαφώς σε μια λογική ελέγχου και όχι καταστολής. Ένα πλαίσιο όπου οι πόλεμοι επέχουν θέση πλανητικών αστυνομικών επιχειρήσεων που, εν προκειμένω, δικαιώνουν για την Αμερική τον χαρακτηρισμό του *παγκόσμιου χωροφύλακα*.

Θα λέγαμε ότι οι δύο χαρακτηριστικοί πόλεμοι της Νέας Τάξης ανταποκρίνονται σε πολύ συγκεκριμένα ιδεολογήματα που σήμερα έχουν υποχωρήσει. Είναι οι πόλεμοι που προωθούν την αγοραία λογική μιας αστυνόμευσης του κόσμου προς χάριν της συμβολικής και υλικής ευρυθμίας της πλανητικής αγοράς. Είναι οι πόλεμοι μιας καλπάζουσας υπερφιλελεύθερης δημοκρατίας που ομογενοποιεί τον κόσμο με τρόπο *κατά βάση* ειρηνικό στην κατεύθυνση της ανάδυσης μιας καθολικής καταναλωτικής ατομικότητας.

Πόλεμοι και ειρηνικές επιχειρήσεις που αποσκοπούν στην ομοιομορφία, στην ισοπέδωση των ανθρωπίνων ιδιαιτεροτήτων; Πόλεμοι για να πίνουμε όλοι κόκα κόλα; Όχι. Σε καμία περίπτωση. Η ιδέα της ιδιαιτερότητας και της διαφοράς αντιθέτως προβάλλεται από τους εμπόλεμους λόγους της περιόδου. Ο παγκόσμιος χωροφύλακας διεξάγει «τους πόλεμους τού έθνικ» και όχι τους πολέμους της καθυπόταξης σε έναν μοναδικό πολιτισμικό κανόνα.

Οι πόλεμοι που διεξήγαγαν οι διοικήσεις Κλίντον και πρεσβύτερου Μπους, αν πρέπει να κωδικοποιηθούν κάτω από μία συνθηματολογική διατύπωση, είναι μάλλον οι πόλεμοι της «αποκατάστασης της παγκόσμιας τάξης». Πόλεμοι αναχαίτισης των επιλεκτικά σταχυολογημένων παραβάσεων του διεθνούς δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που συνοδεύονται πάντοτε από ένα ειρηνικό σκέλος επιθετικού ανθρωπισμού, οι πόλεμοι αυτοί ε-

δράζονται σε μια δυτικο-κεντρική εκδοχή τού, θριαμβεύοντος στα τέλη της δεκαετίας του 1980, φιλελευθερισμού.[36]

Δεν είναι της παρούσης να επερωτήσουμε την εσωτερική συνέπεια αυτής της πολιτικής. Δεν είναι εξάλλου η πρώτη φορά που ο απελευθερωτικός βολονταρισμός μεγάλων δυνάμεων προσκρούει στις βουλήσεις των «χειραγωγημένων» και που στεγάζει, εκτός από τις διακηρυγμένες του αρχές, πλήθος ιδιοτελών συμφερόντων. Έχει όμως σημασία να πούμε σήμερα, υπό το φως π.χ. του δεύτερου πολέμου στο Ιράκ, ότι οι πόλεμοι αυτοί συμβολικά, στρατιωτικά και ιδεολογικά προσιδιάζουν περισσότερο στη μορφή της αστυνομικής επιχείρησης παρά στη νεωτερική μορφή του ολοκληρωτικού πολέμου που βλέπουμε σήμερα να αναπτύσσεται στην ιρακινή εμπειρία και τις λοιπές αμερικανικές απειλές.

Ο πρώτος πόλεμος στο Ιράκ, η επέμβαση στη Σομαλία και ο πόλεμος του Κοσσόβου δεν είναι ολοκληρωτικοί. Δεν αποσκοπούν στη διάλυση του αντιπάλου, στην ηθική υποταγή ολόκληρου του πληθυσμού, στη φυσική του φθορά ή την τιμωρία του. Οι πόλεμοι αυτοί μοιάζουν με αστυνομική επιχείρηση μιας και οι δυνάμεις που τους διεξάγουν αυτοπαρουσιάζονται ως εκτελεστικοί βραχίονες μιας καθολικής αξιακής νομιμότητας. Αυτή η ένοπλη επιθετικότητα έχει συγκεκριμένους στόχους, είναι σε κάθε επιχείρηση περατή και υλοποιεί μια παρεμβατική πολιτική.[37] Ο παρεμβατισμός αυτός εμφανίζεται ως διορθωτική πολιτική πρακτική και τοπική ρύθμιση ανισορροπιών που έχουν παρουσιαστεί στο διεθνές τοπίο. Κάθε μορφή της ανθρώπινης ύπαρξης και, κυρίως, κάθε μορφή πολιτικής οργάνωσης, ελέγχεται για τη συμβατότητά της στο κεντρικό φιλελεύθερο υπόδειγμα και υπόκειται στην ανάλογη συμπεριφορά από τον διεθνή χωροφύλακα.

Με τρόπο σχεδόν υβριστικό, η αμερικανική πολιτική, αλλά και οι μεγάλες δυνάμεις του δυτικού κόσμου μοιάζουν, στην περίοδο 1991-2001, να εμφορούνται από την πεποίθηση ότι το σύμπαν της αγοράς, των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων μπορεί να θεραπεύσει κάθε παρέκκλιση και να την οδηγήσει στις ανάγκες της νέας εποχής. Αυτό που σήμερα παρουσιάζεται ως εχθρός επί του οποίου η Αμερική είναι αποφασισμένη να επικρατήσει (ο όρος

36. Βλ. και Γ. Βούλγαρης, *Η πρόκληση της ηγεμονίας*, Πόλις, Αθήνα 2003.

37. Ενδιαφέρουσα, παρά τη μονομέρειά της, παραμένει η ανάλυση του N. Chomsky, *Ο νέος στρατιωτικός ανθρωπισμός-Μαθήματα από το Κοσσυφοπέδιο*, Scripta, Αθήνα 2001.

prevail και η επίμονη χρήση του από τον πρόεδρο Μπους είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά),[38] στην προηγούμενη περίοδο θεωρείται *κοινωνική νόσος*. Μια νόσος για την οποία δεν ευθύνεται ο ασθενής αλλά συγκεκριμένες δυσλειτουργίες που οφείλονται σε ποικίλες εκδοχές της ιστορικής καθυστέρησης και της πολιτισμικής ομοιομορφίας.

Αυτός ο ένοπλος απελευθερωτικός βολονταρισμός υποστηρίζεται όμως από μια βαθύτερη πεποίθηση. Την πεποίθηση ότι μπορούμε να παρέμβουμε θεραπευτικά και αποτελεσματικά σε κάθε μορφή δυσπροσαρμοστίας που επιδεικνύουν οι μακρινοί πληθυσμοί, πολιτισμοί και λαοί. Σε αυτή τη λογική, τα πάντα, οι πάντες, μπορούν να ζήσουν –ουδείς δηλαδή δεν θεωρείται εγγενώς «κακός», αρκεί να κανονικοποιηθεί σύμφωνα με τις κοινές οικουμενικές οδηγίες. Η αναλογία με τη μοριακή επανάσταση και την ιδέα της αποκρυπτογράφησης του ανθρώπινου γονιδιώματος είναι, αν μη τι άλλο, θεμιτή.[39] Ο αμερικανοκρατούμενος πλανήτης της new age δεκαετίας μοιάζει με μία τεράστια κλινική αποκατάστασης και προσαρμογής.[40] Διοικείται από μία θεραπευτική εξουσία που κοινωνικοποιεί με τον «κανονικό» τρόπο τους πάντες, προσφέροντας, κατόπιν, στους θεραπευθέντες διαρκή κλινικό έλεγχο και πολλές ατομικές ελευθερίες. Σημασία έχει να παραμένουν ατομικές και να μην μετατρέπονται σε συλλογικές εμπειρίες. Μαζί με αυτή τη διεθνή ιατρική παρακολούθηση προσφέρονται κατ' οίκον αστυνομικο-ιατρικές επισκέψεις.

Με άλλα λόγια, διαπιστώνουμε ότι οι αντιλήψεις για τη ζωή που διακινούνταν από το όραμα της Νέας Τάξης πραγμάτων, είναι πολύ διαφορετικές από αυτές που προβάλλονται μετά τον Σεπτέμβριο 2001 και την έξαρση του συνδρόμου ανασφάλειας που πλήττει ολόκληρο τον δυτικό κόσμο.

Το οικουμενικό αγκάλιασμα του πλανήτη από την αγοραία αόρατη χείρα που μειώνει τις πολιτικές συγκρούσεις, υπονομεύει τα μεγάλα συλλογικά διακυβεύματα και αναιρεί τις συλλογικές ταυ-

38. Βλ. και πάλι την ιστοσελίδα www.whitehouse.gov.

39. Η προσωπική ανάμειξη του προέδρου Κλίντον στην εκλαΐκευση του νέου αυτού επιστημονικού παραδείγματος τον Ιούνιο του 2000 είναι εξόχως αποκαλυπτική.

40. Αρκετά χρόνια νωρίτερα ο Lucien Sfez είχε αναγνωρίσει γενικά σημάδια κλινικοποίησης του δυτικού πολιτισμού και την επικράτηση μιας ιδεολογίας απόλυτης υγείας, L. Sfez, *La santé parfaite-Critique d'une nouvelle utopie*, Seuil, Παρίσι 1995.

τότητες, αξίωνε ότι θα θεραπεύσει κάθε κοινοτιστική εμμονή, ότι θα διαλύσει κάθε πύκνωση ιστορικής καθυστέρησης. Η θεραπευτική αυτή πολιτική του θριαμβευτικού νεο-φιλελευθερισμού παρήγαγε πολέμους που νομιμοποιούνταν με την επίκληση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του διεθνούς δικαίου. Ταυτόχρονα όμως, φαίνεται ότι οι πόλεμοι αυτοί διέπονταν από ένα ευρύτατο οικονομικό κίνητρο που δεν θα πρέπει, φυσικά, να συσχετιστεί ευθέως με τη διεκδίκηση πλουτοπαραγωγικών πηγών. Οι οικονομικές στρατηγικές που συναρθρώνονται με τους αστυνομικούς πολέμους της Αμερικής ίσως να μην εστιάζονται στο πάθος για «πετροντόλαρς» και να απέχουν από τον ευθύ οικονομικό αναγωγισμό που εύκολα διακινείται από τον δημοσιογραφικό σχολιασμό. Το οικονομικό κίνητρο υπάρχει σίγουρα. Είναι όμως πολύ πιο ευρύ από την απομύζηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του Τρίτου Κόσμου. Οι αστυνομικοί πόλεμοι είναι οι πόλεμοι της οικονομίας, στο μέτρο που συμβάλλουν στην πλανητική επέκταση της αγοραίας λογικής και υποστηρίζουν –μέσα από την πρωταρχική αξία της ατομικής ελευθερίας– τόσο συμβολικά όσο και έμπρακτα την απρόσκοπτη λειτουργία της αγοράς.

Υπ' αυτούς τους όρους, οι δύο πρώτοι πόλεμοι της μετα-ψυχροπολεμικής εποχής, ήταν καταφανώς ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι.[41] Πόλεμοι ενός οικουμενικού επιχειρηματικού ορθολογισμού και μιας ελευθεριακής κουλτούρας σε ζητήματα ατομικής ύπαρξης. Πόλεμοι που κατέδειξαν, για μία ακόμη φορά, ότι η οικονομική ελευθερία *απαιτεί* μία καθαρή πολιτική ελευθερία αστικού τύπου καθώς και ειδικές πολιτισμικές συνθήκες και αρχές. Αυτές που θα επιτρέψουν την κατασκευή ενός οικουμενικού και συνάμα διαφοροποιημένου καταναλωτή. Οι πόλεμοι αυτοί είναι πόλεμοι της διεύρυνσης και της ενσωμάτωσης. Κατ' ουσίαν είναι πόλεμοι της παγκοσμιοποίησης.

Το κίνητρό τους δεν ήταν αγαθό, μα ο στόχος ήταν ήπιος, εξουσιαστικός και αλλοτριωτικός για τους πολίτες. Στόχευε στον έλεγχό τους, στην πειθάρχηση και στην εξατομίκευσή των υποκειμένων

41. Η αντίθετη άποψη, αυτή που ενοποιεί τους πολέμους υπό το κράτος του ιμπεριαλιστικού συμφέροντος, έχει υποστηριχθεί πολλές φορές. Για έναν τεκμηριωμένο αντίλογο στην επιχειρηματολογία μας, βλ. π.χ. A. Bartholomew - J. Breakspear, «Human rights as swords of Empire», και M.T. Klare, «Blood for oil: the Bush-Cheney energy strategy», και τα δύο στο L. Panitch - C. Leys (επιμ.), *The New Imperial Challenge*, ό.π.

με βάση ένα υπόδειγμα μαζικής ενσωμάτωσης στον πολιτισμό της καταναλωτικής ευδαιμονίας. Το νεο-ιμπεριαλιστικό όμως κίνητρο των πολέμων αυτών δεν ήταν καταστροφικό. Δεν εντόπιζε εχθρούς μα νοσούντες· η λογική αυτών των πολέμων ενείχε μια βαθιά πίστη σε μια παγκόσμια «κοινωνική ιατρική», μια πίστη ότι φτάσαμε στην εποχή όπου καμία κοινωνική ασθένεια δεν είναι ανυπέρβλητη. Η γλώσσα μα και η ειλικρινής πλην όμως ανεφάρμοστη μέριμνα για μηδενικές απώλειες αμάχων σε αυτούς τους πολέμους, η ιατρικοποίηση της πολεμικής ορολογίας (ας θυμηθούμε: «χειρουργικοί βομβαρδισμοί ακριβείας» είναι ο όρος που εγκαινιάστηκε το 1991 στο Ιράκ και έγινε μάλιστα μέτρο της κριτικής στον πόλεμο του Κοσσόβου) αλλά και αυτό το παράδοξο «παράπλευρες απώλειες» που τόσο έντονα χρησιμοποιήθηκε από τον ελληνικό Τύπο για να καταδειχτεί ο κυνισμός του πολεμοχαρούς τεχνολογικού ορθολογισμού, όλα αυτά αποτελούν στοιχεία μιας πολεμικής συμπεριφοράς στη οποία οφείλουμε να σταθούμε, αν πραγματικά θέλουμε να μετρήσουμε τη νέα σχέση πολέμου και ειρήνης. Αν, επίσης, θέλουμε να αποκτήσουμε εργαλεία επαρκή για την κατανόηση της σημερινής συνθήκης διάχυσης του πολέμου και της στρατιωτικοποίησης κοινωνικών λειτουργιών μα και του ίδιου του πολίτη, θα πρέπει να μάθουμε να μην περιφρονούμε τη στρατιωτική ρητορεία και τις πολιτικές συνέπειες που επιφέρουν οι ιστορικές της διαφοροποιήσεις. Οι πόλεμοι της παγκόσμιας αστυνόμευσης, είναι σαφές, διακρίνονται αισθητά από το κυρίαρχο μοντέλο πολέμου του 20ού αιώνα: τον ολοκληρωτικό πόλεμο, τον πόλεμο της συνολικής κοινωνικής εμπλοκής και καταστροφής. Όπως διακρίνονται και από την κυρίαρχη σήμερα στην Αμερική και άλλες χώρες της Δύσης, πολεμική ιδεολογία της ασφάλειας.[42]

Η ασφάλεια και, ιδιαίτερα, η χιμαιρική προσδοκία μιας ολικής εξασφάλισης από κάθε «εξωτερικό κίνδυνο», πρέπει να υποστηριχθεί από μία γενική αρχή ικανή να συσπειρώνει, άλλοτε παθητικά και άλλοτε ενεργητικά, τους πολίτες.

Η ιδεολογία του πολέμου θα παίξει ακριβώς αυτόν το ρόλο.

Θα λέγαμε, πιο συγκεκριμένα, ότι ο πόλεμος μετά την 11η Σεπτεμβρίου δεν λειτουργεί μόνον ως απότοκος των διαδικασιών

42. Χρήσιμα ήταν τα στοιχεία που συνέλεξε η Λ. Σελανικλή στη σχετική εργασία της στο μάθημα «Πολιτική βία στον σύγχρονο κόσμο» στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών-ΑΠΘ, 2005 (δακτυλογραφημένη).

συντηρητικοποιήσης που προκάλεσε η εμπειρία της τρομοκρατίας. Ο πόλεμος, ως σταθερή αναπαράσταση, λειτουργεί ενεργητικά στην κατασκευή αυτού του νέου κοινωνικού συμβολαίου. Αν μπορούσε κανείς να ρηματοποιήσει αυτή τη διαδικασία θα έλεγε ότι, αν ο φόβος οδήγησε στον πόλεμο και στη γενική στρατιωτικοποίηση της κοινωνικής εμπειρίας, ο τελευταίος με τη σειρά του προσδίδει συνοχή στο ιδεολόγημα της ασφάλειας. Η διαπίστωση «είμαστε σε πόλεμο» δεν έχει την ίδια βαρύτητα στις 12 Σεπτεμβρίου 2001 και την παραμονή της εισβολής στο Ιράκ.

Συγκεκριμένα, η ιδέα του προληπτικού αλλά και του παραδειγματικού πολέμου, που αποσκοπεί στην εξουδετέρωση κάθε πιθανής εστίας κινδύνου, είναι αυτή που σταδιακά διαμορφώνει όχι μόνο τη συναίνεση γύρω από το κράτος έκτακτης ανάγκης, αλλά και την ίδια την *κοινωνία έκτακτης ανάγκης*.[43] Η πολεμική ιδεολογία που κυριαρχεί σήμερα εφαρμόζει τη στρατηγική ενός παρατεταμένου πρώτου πλήγματος που δεν λογαριάζει αμάχους, απώλειες, εκατέρωθεν νεκρούς και φυσικά που περιφρονεί τις αρχές του διεθνούς δικαίου και παρακάμπτει τις κεντρικές αξίες του φιλελευθέρου πολιτισμού. Ουσιαστικά, χωρίς να ακυρώνει, αμφισβητεί το πολιτισμικό πεδίο της φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης.

Με άλλα λόγια, μπορούμε να σκεφτούμε ότι η αναδόμηση ενός κυριαρχικού κράτους στην κατεύθυνση της ασφάλειας και με βασικό ιδεολογικό υπο-στήριγμα τον πόλεμο, ενός κράτους που, για να υπηρετήσει αυτούς τους στόχους, δεν θα διστάσει να χωρίσει ξανά τον κόσμο σε απειλούμενους και σε «απειλητικούς», αναιρεί την ίδια τη λογική της νεο-φιλελεύθερης και αγοραίας τάξης των πραγμάτων. Αντικαθιστά δε την οικουμενική καπιταλιστική Νέα Τάξη πραγμάτων που προήχθη την τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα, (από την οποία, όπως είπαμε, ο πόλεμος δεν απουσιάζει) με ένα εθνικιστικό και ιδεολογικά φορτισμένο σχήμα στο οποίο οι νοηματοδοτήσεις της «ζωής» έχουν αλλάξει ριζικά. Για να μιλήσουμε με τους όρους του Φουκώ, θα λέγαμε ότι το ειρηνοπολεμικό συνεχές έχει διασπαστεί από μια μεταβολή σημαντικών περιοχών του βιοπολιτικού παραδείγματος.

Αντίθετα με την αγοραία λογική της αστυνόμευσης του κόσμου προς χάριν της συμβολικής και υλικής ευρυθμίας της αγοράς, η σημερινή αμερικανική πολιτική αλλά και αυτή πολλών ευρωπαϊ-

43. Βλ., και πάλι, G. Agamben, *Etat d'exception- Homo Sacer II*, ό.π.

κών κρατών[44] επαναφέρει σε όλα τα πεδία μεγάλες διαιρέσεις. Οι τελευταίες μοιάζουν να έχουν πολιτισμικό και θρησκευτικό υπόβαθρο και δεν περιορίζονται σε έναν πολιτειολογικό δυϊσμό. Η αμερικανική πολιτική αντιπαραθέτει τον άξονα του καλού στον άξονα του κακού, επικαιροποιώντας παλιές διαιρέσεις, όπως Δύση-Ανατολή, ολοκληρωμένοι χριστιανοί-άπιστοι.[45] Ο βασικός όμως διαχωρισμός πάνω στον οποίο οργανώνεται αυτή η νέα ιδεολογία του πολέμου, τοποθετείται ανάμεσα σε μία πλειοψηφία απειλουμένων πολιτών εντός του απειλούμενου κράτους και σε ένα άγνωστο πλήθος απειλητικών. Στην εμπόλεμη αυτή συνθήκη αντιστοιχεί και εκείνο το νέο κοινωνικό συμβόλαιο που σκληραίνει τους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Ο θάνατος κάθε πιθανού τρομοκράτη, κάθε δυνητικού παραβάτη, εν τέλει καθενός που θα είχε έναν οποιονδήποτε λόγο ή κάποια στοιχεία ταυτότητας που τον διαφοροποιούν από τα κυρίαρχα υποδείγματα, μοιάζει πλέον αυτονόητος.

Ο «παγκόσμιος χωροφύλακας των λαών» έχει αλλάξει ρούχα. Έχει ενδυθεί τη στρατιωτική παραλλαγή και πολεμάει τους κακούς. Για να τους σκοτώσει. Δεν ενδιαφέρεται πια να πειθαρχήσει τους αποκλίνοντες. Η σύσταση του νέου εμπόλεμου υποκειμένου μοιάζει να είναι βαθύτατα ιδεολογική γι' αυτό και πολύ δύσκολα εκλογικεύσιμη. Ίσως να μπορούσε κανείς σε αυτό το σημείο να σκεφτεί μία ακόμη διάκριση, αυτή μεταξύ λειτουργικού και ιδεολογικού πολέμου, αν η έννοια της λειτουργίας δεν είχε πολλαπλές θετικές συνδηλώσεις.

Η ευκολία πάντως με την οποία συγχέονται οι δύο περίοδοι και οι αντίστοιχες κοινωνικές λογικές που προσπαθήσαμε να χωρίσουμε, ενισχύεται από αυτή την ανεκλογίκευτη κρατική βία που εκφράζει –ας το ομολογήσουμε– μεγάλες πλειοψηφίες και που, συνεπώς, μεταχειρίζεται το ιδίωμα της δημοκρατικής νομιμοποίησης.[46] Μεγάλες δημοκρατικά εκφρασμένες πλειοψηφίες της ασφάλειας που συνειδητά απεμπολούν ολόκληρες περιοχές των κοινωνικών και πολιτικών του ελευθεριών.

44. Παραδείγματος χάριν, η γαλλική αστυνομία αναθεώρησε το 2002 το επίσημο στρατηγικό της δόγμα, από προληπτικό σε κατασταλτικό.

45. Τ. Άλι, *Η σύγκρουση των φονταμενταλισμών. Σταυροφορίες, Τζιχάντ και νεοτερικότητα*, Άγρα, Αθήνα 2003.

46. Ορισμένα από αυτά τα παράδοξα αναδεικνύει ο Στ. Γουργουρής, «Το Ιράκ ως καθρέπτης του αμερικανικού συμπλέγματος», στο Β. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Et in Iraq ego ή ο πόλεμος συνεχίζεται*, Πλέθρον, Αθήνα 2004.

Το ζήτημα δεν είναι πάντως να διαλέξουμε τι προτιμάμε. Εξάλλου κανείς δεν μας ρωτάει. Να προτιμήσουμε την κλινική ή τη στρατηγική αντιμετώπιση της ζωής και του θανάτου; Να αναπολήσουμε τον ελεγχόμενο πλουραλισμό ή να συνταχθούμε με τις τρομαγμένες και πληγωμένες πλειοψηφίες; Να θρηνήσουμε την καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση του πολιτισμού, την πολλαπλότητα των επιτρεπομένων εμπειριών[47] ή να υπομείνουμε τους νεο-κρατικούς εθνικισμούς και την επιστροφή του κοινωνικού κρατισμού που ανερυθρίαστα μας προτείνει ήδη πλανητικές και τοπικές καραντίνες για την αθεράπευτη πνευμονία;

Μήπως πρέπει, ανατρέχοντας σε παλαιούς οικονομικούς ντετερμινισμούς, να περιμένουμε τα πράγματα να «λογικευτούν» μέσω της αγοράς και του εμπορίου; Ποια κοινωνική τάξη, ποιος πολιτισμός θα μας απαλλάξει από την ηλιθιότητα της στρατιωτικής ζωής, για να παραφράσουμε ένα παλαιό κείμενο κοινωνικής πολεμικής;

Ο χώρος δεν είναι ο κατάλληλος για πολιτικές υποδείξεις. Η ενδελεχής όμως μελέτη των συνεχώς μεταλλασόμενων μορφών του πολέμου, της εξουσίας, της βίας και των αντιστάσεων σε αυτές, ίσως μας επιτρέψει να αντιληφθούμε ότι αυτό που κινδυνεύει σήμερα δεν είναι το όραμα της κοινωνικής δημοκρατίας. Είναι σαφές ότι, στις παρούσες συνθήκες, το όραμα αυτό βρίσκεται ήδη σε αναστολή. Επείγει η υπεράσπιση της πολιτικής δημοκρατίας.

47. Με κρυφό λάβαρο τον σεξουαλικό τουρισμό του δυτικού καταναλωτή που περιγράφει ο καταραμένος και τόσο διορατικός Μισέλ Ουελμπέκ, *Πλατφόρμα*, Εστία, Αθήνα 2002.